

ДО ПИТАННЯ ПРО ОНТОЛОГІЧНИЙ ВИМІР КАТЕГОРІЇ «СОВІСТЬ»

Совість традиційно розглядається як категорія етики, тому вважається, що шукати в ній якість онтологічні виміри недоречно. Особисто я проти жорсткого розведення та розмежування філософських дисциплін (онтологія, логіка, епістемологія, етика, естетика тощо). Особливо це стосується категорій та їх природи. Кожна фундаментальна категорія філософії обов'язково є категорією й онтології, і гносеології, і логіки (зрозуміло, діалектичної). І вони неодмінно мають як етичний, так і естетичний виміри. Тому, своєю чергою, традиційні категорії етики та естетики не можуть не мати онтологічного виміру. Мені вже приходилось висловлюватись стосовно онтологічного статусу такої категорії, як «людяність», яку зазвичай розглядають за «відомством» етики [див.1].

Християнська точка зору гранично онтологізує проблематику совісті. Совість – це голос Бога в нас самих. За М.О. Бердяєвим совість постає цілісністю духовної природи людини, її серцем – саме в онтологічному значенні слова.

Проте проблема совісті за такого розгортання гранично загострюється: а якщо я, вважаючи, що слухаю голос совісті й відповідно вчиняю, *не той голос* прийняв за голос Бога, якщо це нашіптування диявола? Які гарантії розпізнати тут саме голос Творця? Слово «совість» в нашій мові (та в деяких інших) звучить як «со-вість», спільна вістка. І це не даремно. Добре, «спільна», але *спільна з ким?*

Мартін Гайдеггер розглядає проблематику совісті виключно в онтологічному ключі. Поклик совісті безмовно волає в нас до того, щоб наше буття *стало самим собою*. Значить, у поклику совісті буття *звертається до себе самого*, обертається на себе самого. Поклик совісті відбувається ніби проти волі, його не можна якось підготувати, запланувати, виконати самотійно. Тобто, поклик цей йде від мене і все ж понад мене, з того, що перевищує мене. Совість волає з буття до Буття як такого, котре не дається у форматі несправжньої присутності в світі. Поклик совісті волає від жаху буття до кину тості в Ніщо перед лицем самого себе. А цей поклик найбільш чужий для *das Man*, яке панує у звичайній повсякденності.

Поклик совісті здатний проявитися лише у модусі мовчання, її, совісті, голос сприймається як *давання зрозуміти*. Совість може говорити лише у модусі мовчання.

Варто, мабуть, пригадати аналітику фільму Андрія Тарковського «Соляріс», здійснену о. Олександром Менем, який припускає, що вельми можливо, що контакт з іншою, позаземною цивілізацією, іншим Розумом має відбутись не на науково-технічному рівні (як це повсюдно вважається), а суто у гуманітарному, точніше, *духовному* плані. Будь-які спроби вчених встановити контакт з таємничим Океаном планети Соляріс терплять невдачу – він не дає себе зрозуміти, «що воно таке». Проте сам Океан для діалогу приймає людську форму, втілюється в людей, вилучаючи їх з тайників пам'яті. І тут відбувається зовсім дивне: у людей, які так зустрічаються з Океаном, розкриваються схованки совісті, до того наглухо закупорені. Реакція героїв на промінь світла, про проник в їх підсвідомість і пам'ять, різна. Гибарян просто не витримує, зводить рахунки з життям, записавши свої слова для Кріса Кельвіна («Тут щось із совістю»). Сарторіус озлоблюється і замикається в собі, Снаут намагається заглушити внутрішню тривогу алкоголем. Тільки Кріс, переживши шок, приходить до думки про покаяння. Він один поводить себе як *власне людина* за вельми нелюдських обставин. І *саме з ним* Океан починає встановлювати контакт.

Навряд чи Океан проводить з людьми якусь «виховну роботу» стосовно совісті – «щоб люди стали сумліннішими». Можна припустити, що *сама можливість контакту* для нього може бути здійснена саме через розгорнуту совість у людини. З тими ж, у кого вона не прокинулася належним чином, він просто *не може встановити діалог* – просто «не виходить». Його поклик не почують. Тому що поки що немає «чим почути». Не виникає ситуація, у якій може статись подія розуміння.

Отже, глибина онтологічного розгортання феномену совісті у фільмі А.Тарковського «Соляріс» спонукає до серйозних роздумів.

Нерідко згадують відомі слова Сьорена К'єркегора: «Совість не знає вибору». Про що, власне йдеться? У людини *завжди* є вибір. У тому числі й такий: вчиняти *за совістю* чи *якось інакше* (як заманеться, під тиском обставин, інтересів, вигоди, тобто безсовісно). Але коли людина обрала вчиняти за совістю, то *саме тут* вже вибору немає. Совість *сама підкаже*, як вчиняти. Совість сама «витягне» вчинок.

Все вірно. Однак виникає підступне запитання: а якщо совість у даному випадку помиляється? І взагалі – що в структурі людської суб'єктивності може бути *принципово безпомилним*? Яка з сутнісних сил людини «працює» настільки безпомилково, бездоганно, що на неї можна покладатись без будь-яких сумнівів, майже автоматично? Моя відповідь – не має й бути не може в принципі такої. Ніщо в людині *власне людське* не працює «автоматично» як деякий алгоритм. Все потребує неабияких зусиль. І при цьому – без особливих гарантій на успіх.

Література

1. Возняк В.С. До питання про онтологічний статус категорії «людяність». Гуманізм. Людина. Людність : Матеріали XXXI-х Міжнародних людинознавчих філософських читань (Дрогобич, 2021 р.) / Ред. колегія: В.С. Возняк (головний редактор), В.В. Лімонченко, М.С. Галушак. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2022. С. 38-50.